

Showtime v „Circus World“:
„Prodaná nevěsta“ v Ostravě

Národní skladatel? Možná později ...

Status „je to komplikované“: Tak lze popsat intenzivní vztah mezi českým národním obrozením a Bedřichem Smetanou – a zejména jeho tvorbou oper. Jeho debut v tomto žánru „Braniboři v Čechách“, koncipovaný jako první „opravdu česká opera“? „Odcizená, nenárodní, příliš kosmopolitní!“ – tak zněla dnes absurdně znějící výtky. „Prodaná nevěsta“, kterou měl skladatel vnímat jako „hračku“, a kterou považoval za mnohem méně významnou než většinu z dalších šesti oper, které následovaly? Je dodnes národním pokladem. Dále „Libuše“, složená pro slavnostní příležitosti, korunovace (která se neuskutečnila) nebo například otevření divadel? Je pro tyto příležitosti už dávno nahrazena – právě „Prodanou nevěstou“. „Dalibor“ – další dílo o ryze českém hrdinovi? Po premiéře se ozývaly hlasy o „zradě“. Je to totiž souvisle zkomponované drama, které připomíná Richarda Wagnera namísto orchestrace lidových tanců.

Jak nezasloužené to všechno bylo, ukazuje už jen jeho životopis: Po konci desetileté diktatury rakouského ministra vnitra Alexandra Bacha se Smetana v roce 1861 rychle vrátil z funkce kapelníka v Göteborgu zpět do Prahy, začal si říkat „Bedřich“ a ve svých denících přešel z němčiny na češtinu. Jeho silné zapojení do formujícího se národního hnutí následovalo přesný plán, co se týče jeho přínosu národní hudbě – a zejména role opery v tomto záměru. Co se tedy pokazilo?

Smetana, okolo r. 1880

Návštěva v moravské Ostravě, epicentru aktuálního „Roku české hudby“ – tři nejdůležitější skladatelé Smetana (1824-1884), Dvořák (†1904) a Janáček (*1854) slaví společně kulaté výročí. Přesně na 200. výročí narození Smetany, 2. března 2024, byl zahájen první ze dvou cyklů, kde byly uvedeny jeho dokončené opery (druhý následoval v květnu a skončil v den úmrtí skladatele). Od roku 2010 je Jiří Nekvasil ředitelem Národního divadla moravskoslezského v Ostravě a zná hudebně-dramatické dílo českého národního skladatele jako málokdo jiný. „Operní dílo Bedřicha Smetany jako celek je pozoruhodný umělecko-estetický dramaturgický koncept,“ říká. „Každá jeho opera je naprosto jiná! V každé své operě jako by skladatel zkoumal výrazové, dramaturgické a estetické možnosti; cesty které se nabízejí pro moderní českou operu.“

Co tím je myšleno? Každá Smetanova opera představuje jiný žánr a prototyp – a tato myšlenka by měla být hlavním vodítkem této přehlídky děl.

**Grand Opéra:
„Braniboři v Čechách“**
(1866, libreto: Karel Sabina)

Poté, co se zmírnil c. k. režim Vídně v Čechách, vyhlásil hrabě Jan Harrach v roce 1861 soutěž o „operu, kterou lze nazvat skutečně národní“. Měla být uvedena v nově plánovaném Národním divadle, označovaném jako „Monument české kultury“. Jenže peníze na nákladnou budovu zatím stačily pouze na pozemek – a účast v soutěži byla navzdory dvakrát prodlouženému termínu mizivá. Smetanova přihláška představovala idiomatický děj (úspěšně překonaná okupace Prahy Branibory) a hudební jazyk, který se sebevědomě a rovnocenně strukturovaně (tedy se sbory, baletem, historickým pozadím a milostným příběhem) staví vedle důležitých děl velké francouzské opery (která se hrála i v Praze). V roce 1863 byla opera „Braniboři v Čechách“ hotová, o tři roky později byl tento první počín uveden v provizorně postaveném „Prozatímním divadle“ – soutěžní cena byla předána ještě o dva měsíce později.

**Komická opera či opereta?
„Prodaná nevěsta“**
(1866, libreto: Karel Sabina)

„Prodaná nevěsta – pánové – jest vlastně jen hračka. Já jsem ji skládal ne ze ctižádosti, nýbrž ze vzdoru, poněvadž se mi po Braniborech vyčítalo, že jsem wagnerián a že bych ani v národním lehčím slohu nic nedovedl. Tu jsem hned běžel k Sabinovi, aby mi udělal libreto, a napsal jsem Prodanou nevěstu dle tehdejšího mého zdání tak, že se jí ani Offenbach nevyrovnal; a hle, ona byla mi příčinou dne tak slavnostního!“ Těmito slovy sám Smetana popsal svůj pohled na své tehdy již nejúspěšnější dílo při jeho sté repríze. To, že na „hračce“ provedl tři přepracování, přidal sborou scénu a později tři tance – polku, furiant a skočnou – i velkou Mařenčinu árii „Ten lásky sen“, že v poslední verzi pro provedení v Petrohradě přepracoval dialogy na recitativy, které dnes slyšíme, nesedí jen na pouhou „hračku“. Ukazuje to, jak důležitá pro něj tato „komická opereta“ (jak ji nazval ve svém deníku) byla. A jak je to dnes? Pro Jiřího Nekvasila je to naprosto jasné: „Pro mě osobně je to jedna u nejlepších komických oper světové literatury, spolu s Rossiniho ‚Lazebníkem sevillským‘ a Pucciniho ‚Gianni Schicchi‘.“

Prokomponované hudební drama: „Dalibor“
(1868, libreto: Josef Wenzig)

Prokomponované hudební drama s velkým milostným duetem ve druhém jednání v As dur, smrtí hrdinky v transponovaném H dur, světlem pravdy zářícím v C dur, a obžalobou v c moll – mluvíme přece o Wagnerově „Tristanovi a Isoldě“? Jenže to všechno najdeme i ve Smetanově téměř současně komponovaném „Daliborovi“. Minimálně zde lze pochopit celoživotní útoky, že je to všechno příliš „wagnerovské“. Smetana chtěl, aby toto drama bylo chápáno jako český prototyp, který ob stojí vedle děl jako „Lohengrin“ (z nějž lze v „Daliborovi“ hodně slyšet), což dnes už víme. Pochopeno to tehdy nebylo. Libreto bylo původně napsáno v němčině, Brahmsovi milovníci znají Josefa Wenziga například díky písni „Von ewiger Liebe“. První akt napsal skladatel v obou jazycích, odborníci dodnes považují německou verzi za zdařilejší. Přesto, při premiéře příběhu o rytíři Daliborovi, jehož žalobkyně Milada se stává jeho milenkou nadosmrti, padla slova, která jsou v Česku dodnes slavná: „V hudbě, život Čechů.“ To řekl Smetana, když se v den premiéry v roce 1868 účastnil položení základního kamene Národního divadla.

Národní slavnostní zpěvohra: „Libuše“
(komponováno 1869–72, premiéra 1881, libreto: Josef Wenzig)

A znovu slova, která se stala slavnými a dále upevnila pověst umělce jako jediného skutečného „národního skladatele“: „Můj drahý národ český neskoná, on pekla hrůzy slavně překoná!“ To prorokuje „Libuše, první česká kněžna“ (také název opery Konradina Kreutzera z roku 1822). Libreto opět napsal Josef Wenzig a poslal ho „kapelníkovi Smetanovi“ (do Prozatímního divadla) do Prahy už v roce 1866. Příležitost pro toto dílo, korunovace císaře Františka Josefa na krále českého, se nikdy nekonala. A tak byla „Libuše“, bez konfliktu a bez skutečného děje, spíše „slavnostní tableau“ (Smetana) než opera. Také byla dvakrát uvedena při otevření dokončeného Národního divadla: v roce 1881 v téměř hotové budově a v roce 1883 znovu po požáru a následující rekonstrukci. Úvodní fanfáry předešly dodnes ohlašují prezidenta České republiky.

Král. zemské české divadlo.

Dnes v sobotu dne 11. června 1881.
Théâtre paré.

**Otevření národního divadla
ku počtu
J. J. cis. král. Výsosti Nejjasnějšího korunního prince
RUDOLFA
a Nejjasnější korunní princezny
STEFANIE.**

Národní hymna a hymna belgická.
Po prvě.

LIBUŠE.

Slavnostní zpěvohra ve 3 odděleních. I. Libuše st. II. Libuše st. III. Libuše prorok. Na slova J. Wenziga složil **Bedřich Smetana**.
Veselou uvedl vzhled režisér p. **Kolár**. Taneční uspořádala baletní mistrů sl. **Hoffhara**.
Veskeré nové dekorace z atelier dvorních malířů Brischho, Bughardta a Kautského.
Veskeré nové kostýmy jsou zhotoveny za dozoru vrchního inspektora garderoby p. J. Strupnického. Elektrické osvětlení řídí mechanik p. Fr. Hajek. Režisér elektrických aparátů při divadle národním. Zpěvohru řídí první kapelník pan **Ad. Cech**.

Začátek o 7 hodině. Konec o 10 hod.

Král. zemské české divadlo v Praze.
Dnes v pátek dne 2. března 1874. (Hra mimo předplacení.)
Začátek o půl sedmé hodině.
Pohostinská hra pana **LUKENE**. — Osobním vedením skladatele. — Poprvé:
BRANIBORI
v Čechách.
Velká romantická zpěvohra ve 3 jednáních. Slova od K. Sabiny. Hudba od Bedřicha Smetany.
V druhém jednání: Nové dekorace od divadelního malíře pana Macourka.

OSOBY:

Karel (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě	Anna (Královna)	paní Královna
Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě	Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě
Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě	Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě
Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě	Jan (Hrabě, dědič Prahy)	pan Hrabě

Začátek o půl 7 — Konec o 10. hodině. V divadle se topí. Pan Hrabě ochuravěl.
Jan za chrlá dan. Zlý duch Lumpacivagabundus.

Dnes v pátek dne 27. března 1874.
(Mimo předplacení.)
Ve prospěch pana Bedřicha Smetany.
Po prvě:
Dvě vdovy.

Komická opera ve dvou jednáních. Text dle Mallefilie-a od Em. Züngla.
Hudbu složil **B. Smetana**. Ve scénu uvedl regis. p. Chvalovský.
Zpěvohru řídí pan kapelník Smetana.

Karolina, vdovy sl. Sákova.
Anežka sl. Smetana.
Ladislav Podhájský pan Vávro.
Mamula, hajný pan Cech ml.

Venkovská mládež.

„Polku“ v 2. jednání uspořádala sl. Hentzova, tančí sl. Růžova, Rudlofova, Hanscnova, Tomanova a sbor baletní.
Novou dekoraci v 1. jednání maloval pan Macourek.

Sl. Veverkova a pí. Samberková ochuravěly.

Listky prodávají se od 9–12 hod. v pol. a od šestí hod. večer v král. zemsk. česk. divadle.

Začátek o 7. hod. Konec po deváté hod.

Kněhkupec B. Štybla v Praze. — Nákladem vlastním. — N. p. k.

**Konverzační opera:
„Dvě vdovy“**
(1874, libreto: Emanuel Züngel)

„Neznám ve světové operní literatuře té doby podobnou salónní konverzační operu! Přinášejí též čistou radost z hudby. Tak jako třeba v Mozartových vrcholných operách. Dvě vdovy jsou unikum.“, nadšeně říká Jiří Nekvasil. Excelentně propracovaná, prokomponovaná ansámblová čísla ukazují suverénní mistrovství skladatele a posouvají děj vpřed. Milostné zápletky kolem dvou velmi rozdílných vdov Karoliny a Anežky, které si nejprve musí ujasnit své city k nápadníkovi Ladislavovi, vedou ke šťastnému konci. Představení „Dvě vdovy“ velmi obdivoval, a v Praze několikrát navštívil, také nikdo jiný než sám mistr konverzační opery Richard Strauss. Smetanovi ale jeho posmrtná sláva příliš nepomohla. V roce premiéry čelil (ne úplně neoprávněně) obviněním ze špatného vedení Prozatímního divadla, musel si i zde vyslechnout obvinění z wagnerismu, než na konci tohoto prokletého roku 1874 přišla katastrofa jeho života: Ohluchl.

Lidová hra: „Hubička“
(1876, libreto: Eliška Krásnohorská)

„Hubička“ má od dne premiéry stříbrnou medaili v popularitě mezi Smetanovými operami. Tento úspěch byl pro poníženého umělce dvojnásobným zadostiučiněním: Konečně jednou umlčel výtku, že nepíše dostatečně „česky“. Stejně důležité bylo i to, že hluchota nezničila jeho tvůrčí sílu! Zeptejme se ještě jednou Jiřího Nekvasila: „Některými byla nazývána jako druhá Prodaná nevěsta, což je naprosto nesmysl! Není to číslovaná opera, stavící na buffo komice, ale mistrovský prokomponovaný tvar.“ Lidová hra o vdovci Lukášovi, jehož nová milenka ho nechce hned políbit, nás rychle zavede do hospody, a nakonec přece jen k jejich spojení. Neuvěřitelný fakt na okraj: Ukolébavka je jediná citace lidové písně v celém Smetanově operním díle! Nikdy se nepokoušel napodobovat lidové písně nebo je dokonce částečně citovat – národní tón našel v rytmické a melodické stylizaci svých komponovaných tanců.

Kouzelná komedie: „Tajemství“
(1878, libreto: Eliška Krásnohorská)

Už předehtu využívá Smetana k tomu, aby ukázal, co v něm je: Jedno z hlavních témat zaznívá dokonce jako pětihlasá (!) fuga! Celkově je „Tajemství“ směsicí lidové hry, pohádky, pověr a magie, která je z hlediska kompozice pravděpodobně „nejdokonalejší“ operou v celé řadě, na čemž se shoduje informovaná odborná veřejnost. Poklad (tedy ono „Tajemství“) nakonec umožní nemožnou lásku dvou potomků ze zneprátených rodin ... V historii vzniku můžeme číst, jak moc si, mezitím zcela hluchý, Smetana vážil libretistky svých posledních tří oper, Elišky Krásnohorské: „Jsem zajedno s Vašimi verši, s hudbou, kterou cítím s Vámi a která mi nezní v žádných jiných verších.“ – to si můžeme přečíst v jednom z mnoha dochovaných dopisů, díky nimž měl tvůrčí proces pokračovat. Smetanovi ale bylo stále hůř; často se mu motala hlava, měl strach, že už nedokáže psát dost vtipně, ansámblové scény ho velmi vyčerpávaly. A co víc: Divadlo mu neplatilo žádnou penzi, takže stále více upadal do chudoby.

Pohádková opera: „Čertova stěna“
(1882, libreto: Eliška Krásnohorská)

Rady zvenčí, aby si skladatel vybral jinou libretistku než Elišku Krásnohorskou, mu byl lhostejný. „Čertova stěna“ – název skalní formace u Vyššího Brodu, byla postavena rarachem, tedy čertem, který tak chce zničit klášter – ale láska a obětování mohou vyústit v dobrý konec. Pozoruhodné harmonické obraty předjírají blížící se 20. století – ale premiéra se v roce 1882 v Novém českém divadle, dva roky před Smetanovou smrtí, stává jeho posledním velkým zklamáním. Je špatně nastudovaná a má špatný ohlas, po pouhých pěti představeních je dílo staženo. Úspěšnou novou inscenací z roku 1890 už nezažil. Jak bylo řečeno na začátku: Vztah mezi velkým umělcem a jeho nově se formující zemí byl po celý jeho příliš krátký život komplikovaný ...

Jiří Nekvasil, umělecký šéf Národního divadla moravskoslezského v Ostravě a osvědčený režisér.

Znalec Smetany

Epilog. Z Čech do světa: „Viola“

Již v roce 1874 se Smetana pustil do zhudebnění prvního nenárodního námětu – i to měl být nový operní prototyp: světová literatura v češtině, shakespeareovská opera, jakou už měli Verdi, Rossini, Gounod nebo Nicolai. Dokončeny byly čtyři scény celkem s pouze 365 taktů o délce přibližně 14 minut. Premiéru měly v Praze v roce 1924 u příležitosti 100. narozenin génia, který byl již dávno hrdinsky poctěn.

Smetanovský operní cyklus Ostrava 2024

Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě uvedlo od 4. do 12. května opět všech osm dokončených Smetanových oper jako cyklus.
www.ndm.cz/en/opera/page/626-smetana-opera-cycle-2024.html

Jedná se o český překlad původní recenze v německém jazyce v tištěném magazínu [Orpheus](#) (Ausgabe 03/2024; Mai / Juni)
Překlad zajistila agentura Slůně – svět jazyků, s.r.o., korektury Juraj Bajús